

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA KREDIT SİSTEMİNİN İNKİŞAF XÜSUSİYYƏTLƏRİ

V.Z. ƏHMƏDOV

Azərbaycan ET Pambıqçılıq İnstitutu

Bazar iqtisadi münasibətləri prinsipləri baxımından daha yüksək rəqabət qabiliyyətli sahələrin inkişafını təmin edən tədbirlər həyata keçirilməklə ölkənin ərzaq təminatında və bütövlükdə iqtisadiyyatın inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edən və daha mürəkkəb xarakterə malik aqrar sahənin qorunması təmin olunmalıdır. Bu baxımdan müxtəlif istehsal sahələrində bazar münasibətlərinin tələblərinə uyğun təkmilləşdirmələr aparılması zərurətə çevrilir. İqtisadiyyatın demək olar ki, bütün sahələri üçün xarakterik olan bu istiqamət qlobal iqtisadi transformasiyalar mühitində xüsusilə zərurət təşkil edir.

Açar sözlər: kredit, integrasiya, rəqabət, risk, maliyyə, struktur, səmərə, təkmilləşdirmə.

Qloballaşma və dünya iqtisadi sistemində integrasiya özünün müxtəlif müsbət xüsusiyyətləri ilə yanaşı və mənfi xarakterli təsiri ilə xarakterizə olunmaqla aqrar istehsal sahələrinin inkişaf etdirilməsi prosesində əhəmiyyətli sayıla bilinəcək səviyyədə problemlər yaradır. Bu baxımdan müxtəlif istehsal sahələrində bazar münasibətlərinin tələblərinə uyğun təkmilləşdirmələr aparılması zərurətə çevrilir.

İqtisadiyyatın demək olar ki, bütün sahələri üçün xarakterik olan bu istiqamət qlobal iqtisadi transformasiyalar mühitində xüsusilə zərurət təşkil edir. Çünki belə şəraitdə açıq bazar prinsipləri baxımından daha yüksək rəqabət qabiliyyətli sahələrin inkişafını təmin edən tədbirlər həyata keçirilməklə ölkənin ərzaq təminatında və bütövlükdə iqtisadiyyatın inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edən və daha mürəkkəb xarakterə malik aqrar sahənin qorunması təmin olunmalıdır. Qeyd olunanlar baxımından nəzərdə tutulan tədbirlər bilavasitə cəmiyyətin tələbatı baxımından dövlətin uzunmüddətli iqtisadi maraqlarının təmin olunmasına yönəldilməlidir. Bu məqsədlə əsasən aşağıdakı məsələlərin həllinin önə çəkilməsi vacib hesab edilir:

- iqtisadiyyatda, xüsusilə proseslərə daha həssas reaksiyası ilə xarakterizə olunan kənd təsərrüfatında həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan tədbirlər daha üstün rəqabət aparma imkanlarına malik dövlətlərin iqtisadi təsirini azaltmağa xidmət etməklə davamlı xarakter daşmalıdır;
- idxal-ixrac əməliyyatları aqrar sahənin inkişafına bilavasitə təsir etdiyindən, yüksək texnoloji və iqtisadi tərəqqi əldə etmiş ölkələrin rəqabət qabiliyyətli ixrac sahələri digər ölkələri asılı vəziyyətdə saxlamaq imkanları yaratdığından təkmilləşdirmələr həm iqtisadiyyatın müxtəlif sfera-

larında, həm də kənd təsərrüfatında əlaqəli şəkildə həyata keçirilməlidir;

- istehsalın inkişafının başlıca şərtlərindən hesab olunan yeni texnika və texnologiyaların istehsalata cəlb edilməsi təmin edilməli, daxildə və xaricdə yüksək rəqabət aparma qabiliyyətinə malik sahələrin stimullaşdırılması şərti ilə iqtisadi fəaliyyətin bütün növlərinə əlverişli şərait yaradılmalıdır.

Qeyd olunduğu kimi dünya təsərrüfatçılıq sistemində integrasiya bəzi hallarda xaricin zərərli təsirləri ilə müşahidə olunduğundan onun qarşısının alınması, bütövlükdə güclü maliyyə resurslarına söykənən davamlı aqrar-ərzaq istehsalı sisteminin formalaşdırılmasını tələb edir. Kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsində müxtəlif istiqamətlərlə yanaşı kredit sistemi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Kredit sisteminin mahiyyətinə nəzər salarkən bu sistemin uzun tarixi inkişaf yolu keçməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Hazırda kredit sistemi kredit-hesablaşma münasibətlərinin, kreditləşmənin forma və metodlarının və kredit-maliyyə institutlarının məcmusunu özündə əks etdirir. Kredit sisteminin 2 - funksional və institsional formaları mövcuddur. Funksional forma kredit münasibətlərinin məcmusu, kreditləşmənin forma və metodlarını, institsional forma maliyyə -kredit təşkilatlarının məcmusunu, sərbəst pul vəsaitlərini bir yerdə cəmləşdirən və onları borc verən kredit sistemini xarakterizə edir. Funksional formadan yanaşı qda kredit sistemi bank, istehlak, kommersiya, dövlət, beynəlxalq kreditlə meydana çıxır. Kredit sisteminin institsional strukturunun aparıcı istiqaməti banklardır. Tarixən kredit sisteminin əsası kimi banklar çıxış etmişdir.

Müasir kredit sistemi özündə dövlət bankını, kommersiya banklarını, xarici bankların filialları və nümayəndəlikləri, bank olmayan kredit təşkilatlarını, əmanət birlikləri, maliyyə şirkətləri, kredit təşkilatları assosiasiyaları və ittifaqları, bank qrupları və holdinqləricəmləşdirir. İqtisadiyyatın digər sahələri kimi müasir şəraitdə kənd təsərrüfatı istehsalının dinamik və səmərəli inkişafı da digər maliyyə vəsaitləri ilə yanaşı kredit qoyuluşlarına söykənir. Araşdırmalar göstərir ki, rəqabətqabiliyyətli əmtə istehsalının həcmnin artırılmasında, elmi-texniki yeniliklərin – innovasiyaların istehsalata cəlb edilməsində və ölkənin iqtisadi və ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasında əsaslı rol oynayan maliyyə vəsaitlərinin kənd təsərrüfatına kifayət qədər yönəldilməməsi, yəni ayrılan vəsaitlərin həcmi ilə bu sahənin tələbatı arasındakı uyğunsuzluq müəyyən problemlərin yaranmasına səbəb olur (3). Məlumdur ki, ərzaq təhlükəsizliyi baxımından baza rolunu oynayan kənd təsərrüfatında istehsal resurslarından səmərəli istifadə ciddi maliyyə vəsaiti tələb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, qoyulmuş vəsaitin əksər hallarda özünü ödəmə müddətinin uzun dövrü əhatə etməsi aqrar sahənin maliyyə qoyuluşu baxımından cəlb ediciliyini azaldır.

Daha çox maliyyə resurslarına ehtiyacı olan kənd təsərrüfatında istehsal-iqtisadi münasibətlərin iqtisadi proseslərin dəyişmə meyindən və inkişaf istiqamətindən asılı olaraq tənzimlənməsində kredit sistemi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Səmərəli kredit siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi kənd təsərrüfatında digər sahələrlə müqayisədə nisbətən mürəkkəbliyi ilə xarakterizə olunur. Bu, respublikanın ayrı-ayrı təbii-iqtisadi regionlarının özünəməxsus istehsal istiqamətinə malik olması və bu kiçik digər vacib məsələlərlə şərtlənir.

Kənd təsərrüfatının kreditləşməsi regionların sosial-iqtisadi inkişafı baxımından mühüm təşkilati-iqtisadi mexanizm hesab edilir. Səmərəli kredit siyasəti həyata keçirməklə hər bir regionun və konkret istehsal sahəsinin təminatlı və davamlı inkişafını, iqtisadiyyatın bu mühüm sferasının maliyyə cəlb ediciliyini təmin etmək mümkündür. Bütün bunlar kredit siyasətində aşağıdakı istiqamətlərə əsaslanır:

- kredit sistemi vasitəsilə kənd təsərrüfatına dövlət köməyi birbaşa və dolayı şəkildə istehsal prosesinə əl təsir etməlidir ki, rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalının artımı və təminatlı inkişaf hesabına ölkənin ərzaq təhlükəsizliyi təmin edilsin;
- həyata keçirilən tədbirlər kredit sistemində əl mühit formalaşdırmalıdır ki, dövlət kredit təşkilatları ilə yanaşı qeyri-dövlət kredit qurumları da kənd təsərrüfatına kredit qoyuluşunda maraqlı olsun, eyni zamanda kredit təşkilatları üçün normal rəqabət imkanları yaransın;

-kreditlərin ayrılmasında əl faizlər tətbiq edilməlidir ki, istənilən istehsal sahəsinin inkişafı üçün müvafiq təsərrüfat subyekti kredit almaqda maraqlı olsun və bu resurslara tələbatlarını ödəyə bilsin.

Kənd təsərrüfatının inkişafına maliyyə dəstəyinin həyata keçirilməsinin mühüm istiqamətlərindən olan kreditlərin verilməsi həm dövlət, həm də qeyri-dövlət kredit təşkilatları vasitəsilə həyata keçirilir. Dövlət kredit təşkilatlarının kənd təsərrüfatının kreditləşdirilməsindəki iştirakı təkcə maliyyə qoyuluşları baxımından əhəmiyyət daşımır. Belə ki, zəruri ehtiyaclarını ödəməklə həmin qurumlar bir tərəfdən bu strateji sahənin inkişafının təminatçısına çevrilir, digər tərəfdən inkişafının davamlılığının təmin olunduğu aqrar sahəyə investisiya qoyuluşunu stimullaşdırır. Deməli dolayı yolla qeyri-dövlət kredit təşkilatlarının fəaliyyətinə də şərait yaradılır.

Kreditləşmə prosesi mürəkkəb mexanizm olmaqla həm dövlət, həm də özəl, yaxud qeyri-dövlət təşkilatlar tərəfindən müxtəlif istiqamətləri özündə birləşdirir. Təbii ki, bu qurumlar hazırda ilk növbədə əl istehsal sahəsinə kredit ayırmaqda maraqlıdırlar ki, qısa müddət ərzində istehsal prosesi başa çatsın və kreditlərin qaytarılması müddəti azalmaqla heç bir maliyyə itkisi yaranmasın və ya belə itkilərinin yaranması riski minimum təşkil etsin (2). Qısa müddətli kreditlər əldə edilməsinə əksər hallarda istehsalçılar da maraqlı olur. Uzun müddətli kreditlərin verilməsinə o vaxt stimulaşdırılır ki, kənd təsərrüfatı istehsalçıların kreditləri vaxtında qaytarmaq imkanları, yaxud kreditqaytarma qabiliyyətləri formalaşmış olsun. Deməli hər iki tərəf arasında etibarlılığın formalaşması kreditləşmədə əsas şərtlərdən biri kimi çıxış edir.

Göründüyü kimi kənd təsərrüfatında həm istehsalçıların, həm də kredit təşkilatlarının təminatlı inkişafını şərtləndirəcək səmərəli kredit sisteminin formalaşdırılması bir-birilə bağlı, eyni zamanda biri digərindən asılı olmayan çoxsaylı amillərdən asılıdır. Ona görə kredit təşkilatlarının itkilərinin və risklərinin azaldılması, onların uzunmüddətli investisiya qoyuluşuna cəlb edilməsinin stimullaşdırılması, eləcə də kənd təsərrüfatının davamlı inkişafı baxımından bu sahənin kredit cəlb ediciliyinin gücləndirilməsi üçün əsasən aşağıdakı tədbirləri xüsusi diqqət yetirilməsi vacibdir:

- kənd təsərrüfatına kreditlər ayırmaqda maraqlı olan potensial kredit təşkilatlarının fəaliyyətinə əlverişli şərait yaradılması;
- təbii-iqtisadi zonaların xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla investisiya cəlb edən istehsal sahələrin inkişafının stimullaşdırılması;

-kənd təsərrüfatının davamlı və təminatlı inkişafında xüsusi əhəmiyyət kəsb edən kredit qoşulushlarını və kreditlərin əldə edilməsini stimullaşdırmaq məqsədilə səmərəli kredit sisteminin və mühitinin yaradılması;

-qanunvericiliklə bağlı iqtisadi proseslərin inkişaf meyindən asılı olaraq qanunvericilikdə təkmilləşdirmələrin aparılması.

Kreditləşmə kənd təsərrüfatında digər maliyyə resursları əldə etmək sahəsində yarana biləcək vaxt itkisinin və bu kimi digər problemlərin aradan qaldırılmasında da əhəmiyyətli rol oynayır. Kənd təsərrüfatında mövsümlüklə əlaqədar maliyyə vəsaitinə tələbat dəyişdiyindən istehsal prosesi üçün zəruri ehtiyatları kredit hesabına ödəmək mümkündür (1). Beləliklə kreditdən istifadə etməklə kənd təsərrüfatı istehsalçısı zəruri pul vəsaitinə ehtiyacını ödəyir və istehsalını vaxtında həyata keçirmək və genişləndirmək üçün imkan qazanır. Bundan başqa kənd təsərrüfatının ən spesifik xüsusiyyəti istehsal prosesinin ilk başlanğıc dövründən satış mərhələsinin başa çatması-nadək (əkin, səpin, aqrotexniki xidmət, yığım, daşınma, saxlanma və s.) yarana biləcək qısa vaxt itkisinin belə əksər məhsulların keyfiyyətinə və həcminə mənfi təsir göstərməsidir. Məhz hər bir istehsal dövründə kreditdən istifadə bu itkilərin qarşısını almaqda əvəzsiz rol oynayır.

Qeyd olunanlar kredit qoyuluşunun aqrar sahədə spesifikliyini praktik olaraq təsdiq edir. Deməli, iqtisadiyyatın bu mühüm sferasında kredit sistemini formalaşdırarkən onun xüsusiyyətlərinin önə çəkilməsi vacib məsələlərdəndir. Kənd təsərrüfatı isteh-

salının mürəkkəbliyi və davamlılığı ona təsir edən amillərin öyrənilməsində sistemli yanaşmadan istifadə etməyi zəruri edir.

Məlum olduğu kimi kənd təsərrüfatı istehsalında başqa sahələrdən fərqli olaraq daha çox təbii amillərin - iqlim, torpaq, bioloji və s. rol böyükdür. Qeyd olunanlar öz növbəsində kənd təsərrüfatının inkişafının amilləri sistemini təşkil edir, çünki məhsuldarlığın dəyişməsinin əsas səbəbi hava şəraitinin dəyişməsidir. Torpaqların münbitliyinin artırılması da kənd təsərrüfatı istehsalının səviyyəsini müəyyənləşdirən vacib amillərdəndir.

Araşdırmalar kənd təsərrüfatında kreditin əhəmiyyətini və istehsalçıların maliyyə resurslarına tələbatının vaxtında ödənilməsində bu ehtiyatlardan istifadənin vacibliyini təsdiq edir. Ümumiyyətlə kreditlər gəlir götürmək və ya başqa faydalı nəticələr əldə etmək üçün istehsalçıların zəruri ehtiyaclarının ödənilməsinin başlıca mənbəyidir.

Beləliklə kənd təsərrüfatı istehsalına kredit qoyuluşunun əsasən aşağıdakı istiqamətlərini şərtləndirir:

- kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının genişləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi;
- istehsalın texniki səviyyəsinin yüksəldilməsi, kənd təsərrüfatı istehsalına yeni texnologianın-innovasiyanın tətbiqi və müasir texnika və avadanlıqdan istifadə;
- kənd təsərrüfatının kredit resurslarına olan tələbatının ödənilməsi.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov A.H. Azərbaycanda maliyyə bazarının formalaşması və bazar iqtisadiyyatında maliyyə - kredit sisteminin problemləri, LTD mətbəəsi, Bakı, 2003, 332 s. 2. M.M.Sadiqov, «Maliyyə potensialı: formalaşma və aqrar sahənin prioritetliyi», Bakı, 2009. 3. Трифилова А.А. Управление инновационным развитием предприятия. М.: ФИС, 2003, 176 с.

Особенности развития кредитной системы в сельском хозяйстве

В.З. Ахмедов

Осуществление мероприятий, обеспечивающих развитие отраслей с наиболее высокой способностью конкуренций в отношениях рыночной экономики и обеспечение этим сохранение аграрной науки наиболее сложного характера считается чрезвычайно неотложным. Поэтому важно проведение квалифицирования согласно требованиям различных производственных отраслей. Это направление, характерное почти всем отраслям экономики, необходимо в сфере глобальных экономических трансформаций.

Ключевые слова: кредит, интеграция, конкуренция, риск, финансы, структура, польза, усовершенствование.

Characters of development of credit system in agriculture

V.Z. Axmedov

The agrarian field which works at insurance of development with high rivalry ability and which is of great importance at the economical development, with difficult character must be kept under the protection. That's why conduction of works according to the demands in production field is very important. This direction which is character to all fields of economics is of great importance, especially at transformative sphere.

Key words: credit, integration, rivalry, risk, finance, benefit, improvement.